

RECENZE

PŘÍBĚH, KTERÝ NEPŘESTÁVÁ VZRUŠOVAT: FILOZOFIE, NEBO „JEN“ LITERATURA?

Andrej Červeňák, Miloš Ferko, Dalimír Hajko, Ján Tužinský: *Rozjímanie o Veľkom Inkvizítovi. F. M. Dostojevskij*, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2005.

Byl by to asi přímo Andrej Červeňák, autor knihy o Dostojevském a řady studií na toto téma, možná i Ján Tužinský, v jehož díle bychom stopy Dostojevského poetiky snadno objevili, jistě i další účastníci této kontemplativní diskuse (Miloš Ferko, roč. 1974, i když pracuje spíše na poli jazykovědy, je vystudovaný literární vědec, odborník na literární fantastiku, Dalimír Hajko, roč. 1944, je literární vědec a filozof, např. *Existencia v literatúre*, 1996, na Slovensku editor A. Camuse – takže „Dostojevského síť“ je tu zřejmá).

Na počátku stojí eseje hlavních protagonistů (Červeňák, Ferko, Hajko, Tužinský), pak následuje diskuse, jíž se zúčastnili A. Červeňák, Ján Tužinský, Martin Homza a Marián Gazdík, otázky kladl Roman Michelko nebo Michel'ko (tak je uveden v tiráži), v podstatě všichni prací spojení s Bratislavou.

Je těžké rozjímat o karamazovské Legendě o Velikém inkvizitorovi po všech těch, jež o ní rozjímali předtím: zůstávají podobné ideje, stín velkých předchůdců, železný kruh, který nepovolí. Když pomíneme opakované soudy v některých pasážích projevů A. Červeňáka v první a druhé části knížky, hlavním rysem tohoto užitečného a někdy i vzrušujícího opusu – zejména pro toho, kdo *Legendu* četl je letmo nebo jen o ní slyšel – je jeho volná úvahovost. Ten, kdo má toho o ní načteno více, může být právem unaven z modifikací různých, leč navzájem se jako vejce vejci podobajících poloh. Posledním slovem esejistické části je slovo „selhání“ (slov. zlyhanie), tedy *Legenda* jako nelitostné zrcadlo nastavené lidstvu. Jistě bylo dobře, že ten, kdo problematiku příliš nezná, ale i ten, kdo je s ní obeznámen, byl přímo rozsáhlým úryvkem upozorněn na klíčové textové partie této vsuvné novely z *Bratrů Karamazovových*. Pro brilantního rusistu A. Červeňáka mluví Veliký inkvizitor k dnešku hlasitěji, než si uvědomujeme: badatel staví proti sobě text Dostojevského a současnou tzv. postmoderní literaturu, jíž chybí lidský a etický rozměr: „Literatura mimo dobra a zla sa mení na protiživot.“ (s. 42).

Možná, ale nemyslím si, že by ta dnešní literatura tuto dimenzi zcela ztratila. Snad takovéto krajní soudy vycházejí především z toho, že v této pozoruhodné knize je *Legenda o Velikém inkvizitorovi* nazírána jaksi mimo krásnou literaturu, spíše jako vize, prorocství, dávné enigma z hlubin realismu „v nejvyšším (vyšším) slova smyslu“. Dokonce tu místy zazní i aktuální polemika kolem pravosláví a katolicismu, téma v podstatě neřešitelné, neboť stále oscilující kolem základních věroučných tezí. Když se však podíváme na tento text jako na literaturu, naráz se nám tu zjeví velký Fjodor Michailovič v plné kráse své známé potměšilosti, zlý génius, který provokuje, napíná naši trpělivost, vysmívá se nám a tím i sobě: nehledejme v něm prosím stále jen proroka a „nadčlověka“, velkého etika, vždyť to byl, jak sám dobře věděl, především „velký hříšník“, člověk, jenž měl dost práce sám se sebou, který objektivizoval své vnitřní rozpory, jež nám s obvyklou extrémností vylíčil svého času Sigmund Freud v *Dostojevském a otcovraždě*. Z tohoto přepětí vytěžil pak své geniálně chaotické dílo.

Jinak řečeno: tato slovenská kniha, která ukazuje, jak měli Slováci vždy blíže k filozofičnosti literatury než k literárnosti filozofie (Chomjakov kontra Puškin), je dostatečně široká (souvislosti *Legendy* s ruským myšlenkovým vývojem až do 20. a 21. století, s idealismem, náboženstvím, marxismem apod.) i hluboká (existencialita, „prokleté otázky“), chybí mi tu však zcela střízlivé,

nenadnesené, až trapně civilní a všední zamyšlení nad funkcí této novely v celém díle *Bratři Karamazovovi* (podobně postupoval v Mrtvých duších Gogol, milovaný-nenáviděný učitel Dostojevského), nad vyprávěcí strategií, ironií a sebeironií, eventuálně humorem. Dostojevskij měl i humor, ale jiný, jehož pojetí se spíše než našim kabaretům podobá středověkým a renesančním „šťávám“ (*humores*): ostatně humorný, ironický až sarkastický byl i Ježíš Kristus, jak dokládá pečlivé přečtení evangelií. Tato „literární“ podoba slavné *Legendy* a její souvislosti viděné ze zorného úhlu literárního umění by si možná zasloužila více pozornosti.

Nicméně: v dobrém slova smyslu takto zaujatý text a diskuse i důstojná polemika jsou právě tím, co v českém prostředí často chybí – schopnost uvažovat nadosobně, nadchnout se, filozofovat, být schopen přesahu, nikoli pouze rozměňňovat teze obdivovaných pseudoveličín nebo probírat západoevropská či americká témata, která jsou už i tam často passé. Zásadním poučením je především to, že přínos může mít jen diskurs, jenž není vnucen módními tlaky, diskurs, který vyplývá z přirozené potřeby. Pocit autentičnosti diskursu, který vychází z niterných pocitů individua i národního organismu, jsem z této nápadité slovenské knížky rozhodně měl.

Ivo Pospíšil

EIN NEUES STANDARDWERK ZUR ERZÄHLFORSCHUNG

Wolf Schmid: *Elemente der Narratologie*. Narratologia – Contributions to Narrative Theory/Beiträge zur Erzähltheorie, Band 8. Walter de Gruyter, Berlin – New York 2005, 320 s.

Die Universität Hamburg gilt mit ihrer Forschergruppe „Narratologie“ mittlerweile als eines der wichtigsten Zentren interdisziplinärer Erzählforschung in Europa (weitere Informationen hierzu siehe unter der Web-Adresse www.narrport.uni-hamburg.de). Zu den Initiatoren und Hauptakteuren dieser Gruppe zählt der Slavist und Literaturwissenschaftler Wolf Schmid. Dieser hat sich seit seinen wissenschaftlichen Anfängen Ende der sechziger/Anfang der siebziger Jahre mit diversen Fragen des literarischen Erzählens auseinandergesetzt und viel dazu beigetragen, daß narratologische Positionen aus Ländern der Slavia, so u. a. diejenigen des russischen Formalismus, des Bachtin-Kreises, des Prager Strukturalismus und der Moskau-Tartu-Schule, auch innerhalb der westlichen Philologie und Kulturwissenschaft bekannt wurden. Vor allem aber hat er diese Positionen auf ebenso kritische wie kreative Weise in sein eigenes erzähltheoretisches Konzept einfließen lassen, das er in zahlreichen Büchern und Aufsätzen kontinuierlich entwickelt und in seiner vor wenigen Jahren in russischer Sprache erschienenen Monographie *Narratologija* (Moskva 2003) zur Synthese gebracht hat. Eine überarbeitete und erweiterte Fassung dieser Monographie liegt nun in deutscher Sprache unter dem Titel *Elemente der Narratologie* vor.

Das Buch besteht aus fünf Teilen, die ihrerseits jeweils in mehrere Kapitel untergliedert sind. Teil I („Merkmale des Erzählens im fiktionalen Werk“) erkundet den Ort des Erzählens im System der literarischen Gattungen, indem zunächst die beiden bekanntesten traditionellen Narrativitätskonzeptionen gegenübergestellt werden: die „klassische“, welche die Vermittlungsinstanz des Erzählers ins Zentrum rückt, und die „strukturalistische“, die als dominantes Kriterium der Erzählgattung die Zustands- oder Situationsveränderung (Handlung, Geschichte u. dgl.) sieht. Letzteres Kriterium erhebt Schmid in seinem eigenen Modell zum Hauptmerkmal jener Gruppe von Texten, die er als narrativ „im weiteren Sinne“ bezeichnet und die sich von den nicht-narrativen „deskriptiven“ Texten sowie anderen Texten eher statischen Inhalts unterscheiden. Narrative Texte „im engeren Sinne“ hingegen seien durch die Verbindung von klassischer und strukturalistischer Konzeption gekennzeichnet: „Narrativ im *engeren* Sinne [...] sollen Texte genannt werden, die eine Geschichte denotieren und eine die Geschichte vermittelnde Instanz (einen ‚Erzähler‘) entweder explizit oder implizit mit darstellen“ (S. 18). Diesen auch „diegetisch“ genannten Texten, auf die sich das Buch im wesentlichen bezieht, stehen nach Schmid innerhalb der Gruppe der narrativen Texte „im weiteren Sinne“ die sog. „mimetischen“ Texte gegenüber: In ihnen werde „die Geschichte [...]